

Versenyfutás az idővel

Két rab tanúvallomása életek ezreit mentette meg

21. Század Kiadó, Budapest, 2024. 254 oldal.

Fordította: Fejérvári Boldizsár

A holokausz 80. évfordulójára jelent meg Fred R. Bleakley amerikai újságíró dokumentumregénye két méltatlanul feledésbe merült auschwitzi szökevény életéről, akiknek jelentése – a szerző szerint – nagyban befolyásolta a magyarországi, és kiváltképp a budapesti zsidók sorsát.

A könyv olvasmányos, izgalmas, ismeretterjesztő módon meséli el Cseľav Mordowicz lengyel auschwitzi fogoly élettörténetét, és társával, Arnošt Rosin szlovák rabbal közösen végrehajtott szökését, túlélését a magyar holokausz eseményeit, valamint a kor politikai hátterét leíró fejezetek között. Értekezésének tézise az, hogy Mordowicz „katalizátorszerepet töltött be” a budapesti zsidóság tömeges deportálásának megakadályozásában. Állítása szerint jelentésének kulcsszerepe volt abban, hogy Horthy Miklóst jobb belátásra bírja, és 1944. július 6-án felfüggeszse a pesti zsidók deportálását.

Mint ismeretes, az *Auschwitz-jegyzőkönyv* leginkább a két, 1944. április elején megszökött szlovák fogoly, Alfred Wetzler és Rudolf Vrba, valamint a lengyel Jerzy Tabeau beszámolóí révén vált ismertté, háttérbe szorítva a május végén, a magyar transzportok Auschwitzba érkezésekor a szabadulást sikeresen végrehajtó Cseľav Mordowicz és Arnošt Rosin rabok jelentéseit. Bleakley a könyvében helyesen érzékeli, hogy az utóbbi két rab szökése kevésbé ismert a széles nyilvánosság előtt, melynek oka Eduard Nižňanský, szlovák történész szerint az volt, hogy az első kettő szökevénnel ellentétben ők nem írták meg és adták ki a történetüket.¹ Feledésbe merülésük annak ellenére történt, hogy a négy szökevény tulajdonképpen már Auschwitzban ismerte egymást, szökésük után pedig együtt bujkáltak, sőt baráti kapcsolatban voltak, és többé kevésbé később is tudtak egymásról.

Az amerikai szerző feltételezésével szemben Nižňanský a tanulmányában kifejti, hogy a szökevények nemes erőfeszítései ellenére a szövetségesek sajnos nem használták ki a jelentésben megfogalmazottakat, így nem kényszerítették a németeket arra, hogy hagyjanak fel a zsidók deportálásával. Leszögezi, hogy „*Rosin és Mordowicz jelentése, illetve már Wetzler és Vrba jelentése nem állította le a magyarországi zsidók éppen folyamatban levő deportálását.*”²

Bleakley feltételezését arra alapozta, hogy Horthy a jelentés kézhez vételéig nem tudott arról, ami a haláltáborokban történik. Érvelését részben Horthy Portugáliában megírt emlékirataiban közzétett vallomására alapozza, mely szerint az *Auschwitz-jegyzőkönyv* megjelenése előtt nem tudott arról, hogy Auschwitzban magyar zsidók tömegeit gyilkolták meg. A kormánynak ezt az önmentegető állítását azonban azóta már számos kutatás cáfolta és bizonyítást nyert, hogy Horthy már évekkel korábban tudatában volt annak, hogy a deportált zsidókat nem pusztán „külföldi munkára” szállítják el, hanem komoly népiirtás folyik a táborokban. Mindezek ellenére elképzelhető, hogy a jelentésnek az általa kiváltott nemzetközi fenyegetéssel együtt szerepe volt abban a nyomásgyakorlásban, amit Horthy a németekkel szemben alkalmazott.

1 Nižňanský, Eduard (2018): Arnošt Rosin és Czeľaw Mordowicz 1944-es szökése az auschwitz-birkenai koncentrációs táborból Szlovákiába. *FÓRUM Társadalomtudományi Szemle* (20.) 1. 63. (<https://forumszemle.eu/2018/03/26/eduard-niznansky-arnost-rosin-es-cze-law-mordowicz-1944-es-szokese-az-auschwitz-birkenai-koncentracios-taborbol-szlovakiaba/>; utolsó le-töltés 2025. január 22).

2 Uo., 77.

Bár Bleakley erősen felnagyítja a szökevények beszámolójának jelentőségét az események kimenetele tekintetében, a szökevények cselekedetei és szándékai kétségtelenül példaértékűnek és humánusnak mondhatóak. Jelentésük a holokauszt történetének fontos dokumentuma, hiszen felbecsülhetetlenül sok információval szolgált és szolgál ma is a tábor és a gyilkolási gépezet rendszerének bemutatásában és leírásában, mind a szövetségesek, mind pedig az utókor számára.

Megfigyelhetjük, hogy az amerikai szerző más esetekben sem riad vissza ellenőrizetlen források kritika nélküli használatától. Így például azzal a valószínűtlen esettel kapcsolatban, amikor egy szemtanú beszámolója alapján arról ír, hogy a budapesti zsidók Dunába lövésekor az embermentő Carl Lutz svájci diplomata az esemény láttán miképp vetette magát a folyóba, hogy megmentsen egy „vérző nőt”.³

Fred R. Bleakley a könyvében megfogalmazott túlzások ellenére, írásának magával ragadó és érdekfeszítő jellege miatt, számos történelem iránt érdeklődővel tudja megismertetni az auschwitzi táborok borzalmas világát és a magyarországi holokauszt kevésbé ismert vonatkozásait, történéseit, amennyiben olvasói tisztában vannak a dokumentumregény műfaji korlátaival.

Goldmann Márta

³ Uo., 181.